

Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi

Dergi Web sayfası: <http://dergipark.gov.tr/ader>

ISSN 2651 - 5067

ANLAMBİLİMİNİN EŞ ANLAMLILIK SORUNU SYNONYMY PROBLEMS IN SEMANTICS

Ahmet AKÇATAŞ*

Elif ARI**

*Prof. Dr., Uşak Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ahmet.akcatas@usak.edu.tr

**Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
poetika_00@hotmail.com

Gönderilme Tarihi: 27.08.2018

Kabul Tarihi : 10.11.2018

Özet: Anlambilimin tartışmalı konularından biri “anlam aynılığı” konusudur. Anlamların aynılığı konusu, anlambilimde “eş anlamlılık/eşanlamlılık (synonymy)” adı ile ele alınmaktadır. Anlambilim çevresinde konu ile ilgili pek çok görüş ve tartışma bulunmaktadır. Tartışmalar iki karşıt görüş üzerinde şekillenmektedir: Bir dilde “eş anlamlılık” durumunun varlığını kabul edenler ve etmeyenler. Konunun var olup olmadığı sorunu, Türk anlambiliminde terim sorununu da beraberinde getirmektedir. “Eş anlamlılık, yakın anlamlılık, anlamdaşlık, sinonim” gibi pek çok adlandırma bulunmaktadır. Bu adlandırma çeşitliliği Türk anlambiliminde karışıklığa yol açmaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktasını da bu terim karmaşası oluşturmuştur. Doğal bir dilde, eşsüremliler olarak, aralarında hiçbir ayırım olmaksızın iki veya daha fazla dilsel formun aynı anlamı ifade etmesi mümkün değildir. Konuya dair görüş ve tartışmalar da göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, doğal bir dilde iki veya daha fazla dilsel ifadenin aynı anlamı taşıyamayacağı görülmektedir. Bu

çalışmada anlamsal farklılık, bağlam, yer değiştirilebilirlik ilkesi, köken dil, sözlüksel değer, konuşma dili (dil konuşuru), anlamın duygusal ve bilişsel boyutu gibi anlama ilişkin sorunlar değerlendirildiğinde eş anlamlılık olgusuna anlam yakınlığı şeklinde yaklaşılması uygun görülmüştür. Bu nedenle “yakın anlamlılık” terimi tercih edilmiştir. Ayrıca, anlam yakınlığı sadece sözcüklerle sınırlı değildir. Dilde anlamlı her birim arasında anlam yakınlığı görülebileceği için bu çalışma sözcükbilimi ile sınırlandırılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, eş anlamlılık olgusu ile ilgili görüş ve tartışmaları bir bütün halinde değerlendirmek ve konuya yeni bir bakış açısı getirmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Eş anlamlılık, yakın anlamlılık, anlambilim, anlam aynılığı, bağlam.

Abstract: One of the discussed issues of semantics is “meaning of sameness”. The “meaning of sameness” is semantically termed “synonymy”. In semantic environment, there are many opinions and discussions on this subject. There are two sides to the discussions: Those who accept the existence of the “synonymy” situation on the one hand and those who do not. The problem of whether there is synonymy brings with the problem of term in Turkish semantics. There are many nomenclatures such as “eş anlamlılık, yakın anlamlılık, anlamdaşlık, sinonim (Turkish equivalents of “synonym”)”. This variety of naming leads to confusion in Turkish semantics. The starting point of this work is the confusion of this term. It is not possible for two or more linguistic forms [have the same meaning](#) in a natural language, without any distinction between them, as concurrent. When opinions and discussions about the issue are taken into consideration and evaluated, it is seen that two or more linguistic forms can not have the same meaning. In this study, when the problems related to meaning such as semantic difference, context, interchangeability (*salva veritate*), etymology (the issue of native words and foreign words), lexical meaning, spoken language (language speakers), emotive and cognitive meaning are evaluated, it has been deemed appropriate to approach synonym as a meaning closeness. For this reason, the term "close meaning" has been preferred. Additionally, the close meaning is not limited to words only. This study is not limited to lexicology because the meaning closeness can be seen between every meaningful unit in the language. The purpose of this study is to evaluate the opinions and discussions about synonymy as a whole and try to bring a new perspective to the issues.

Keywords: Synonymy, close meaning, semantics, meaning of sameness, context.

1. Giriş

Dilin, düşüncenin, davranışın, olgunun ve yaratının özünde var olan ve ondan bağımsız olmayan anlam, tek bir disipline ait olmayan ve zorunlu olarak var olan bir kavramdır. Anlama ilişkin sorunlar dilbilimin yanı sıra felsefe, mantık, ruhbilim, toplumbilim gibi birçok bilimi de ilgilendirir (Vardar 2007:18). Bu nedenle anlam ve ona ilişkin sorunlar önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bu tartışmalardan biri de “eş anlamlılık / anlamdaşlık / yakın anlamlılık / sinonim (synonym)” olgusudur. Bu çalışmada konu bir anlambilimi sorunu olarak ele alınmıştır.

Kısaca iki veya daha fazla dilsel ifade arasında anlam aynılığı veya anlam ortaklığı olarak tanımlanabilecek eş anlamlılık (synonymy); Yunanca “*syn: ile*”, “*onyma, ónoma: ad.*” kelimelerinin oluşturduğu İngilizce “*synonymy, synonymous*”, Fransızca “*synonymie*”, Almanca “*synonymwörter*”, İtalyanca “*sinonimia*”, Osmanlıca “*terâdif, müterâdif; elfâz-ı müterâdife*” (Aksan 2006:78; Duman 2015:13; Rifat vd. 2010:46,85,116; Korkmaz 2010:85-86; Türkçe Sözlük, 2005) ve Türkçe Sözlük (2005)’e “sinonim” olarak geçen “yakın anlamlılık, anlamdaşlık” olarak da bilinen dilbilim terimidir. Bu terim aynı zamanda bir moleküler biyoloji terimidir: “1. Aynı kategoride kullanılan aynı taksonu ifade eden iki ya da daha fazla sayıdaki bilimsel isim. 2. Moleküler biyolojide aynı amino asidi kodlayan iki ya da daha fazla kodon.” (Büyük Türkçe Sözlük; 20.05.2018).

Türkçe Sözlük (2005)’te “eş anlamlı” şeklinde madde başı olarak geçen bu olgu, Batı dillerinde genelde ortak bir adla (synonym) ifade edilmektedir. Ancak Türkçe için durum böyle değildir: “eş anlamlılık / eşanlamlılık, anlamdaşlık, yakın anlamlı, sinonim” gibi pek çok şekilde adlandırılmaktadır.

Türkoloji çevresinde olgunun adlandırılması problemi tartışma konularından bir tanesidir. “Eş anlamlı” olarak nitelendirilen olgunun doğal bir dilde var olup olmadığı tartışmalarının çıkış noktasını da terim adlandırmaları oluşturmaktadır. Bu çalışmanın da çıkış noktası terim adlandırmalarının yarattığı sorunlara dayanmaktadır. Dünyadaki ve Türkiye’deki görüş ve tartışmalar göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmeler sonucunda, en uygun terimin neden “yakın anlamlılık” terimi olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Terimin adlandırılması problemi eş anlamlılık olgusu ile ilgili bazı sorunların irdelenmesini de beraberinde getirmektedir. Doğal bir dilde böyle bir olgunun var olup olmadığı sorunu tartışmaların temel sorunudur. Bu sorun, iki karşıt görüş üzerinde şekillenmektedir: Bir dilde eş anlamlılık olgusunun varlığını kabul edenler ve etmeyenler. Konu ile ilgili görüş ve tartışmalarda anlamsal farklılık, bağlam, yer değiştirilebilirlik ilkesi, köken dil, sözlüksel değer, dil konusu, anlamın duygusal ve bilişsel boyutu gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Bu çalışmada, eş anlamlılık olgusu ile ilgili görüş ve tartışmalar göz önünde bulundurularak, eş anlamlılığın var olup olmadığı sorunu incelenmiş ve bir dilde aralarında hiçbir ayrım olmaksızın iki veya daha fazla dilsel ifadenin “aynı” anlamı neden taşıyamayacağı tartışılmıştır.

Alanda Terim Sorunu

Türkçe terim adlandırmalarında karşılaşılan en büyük güçlüklerden biri, yeni bir olgu, durum, olay veya kavramın dile girmesi ile beraber yaşanan adlandırma çeşitliliğidir. Terim, ilgili çevre ve ait olduğu disiplin sınırları içinde kaldığı sürece (terimin ait olduğu disiplin içinde bile sorunlar olması bir yana) bir sorun teşkil etmemesine karşın yaygın kullanım alanı bulunduğu sorun teşkil etmektedir. Dilaçar (1957), “Bilim ve sanat kollarının yüksek katmanlarında kullanılan terimlerde bu bakımdan hiçbir güçlüğü rastlanmaz. Meselâ, bilinemezcilik (lâedriye, agnosticisme) felsefede bir kavramı, akkan (lenfa, lymphe) biyolojide bir nesneyi, ışınım (inşia, radiation) fizikte bir olayı, homoteti (mümaselet, homothétie) de geometride bir durumu bildiren birer terimdir. Bunlar halk kelime hazinesinin malı sayılmaz. Fakat halkça genel kullanışta olan kelime katmanlarına inildikçe güçlük büyür.” demektedir. Sosyal bilimleri ve bu bilimlere ait terimleri konuşma dilinden soyutlamak, ilgili çevrenin sınırları dâhilinde tutmak olası değildir. Bu anlamda dil ve ona ait terimler de konuşurlarının inisiyatifindedir.

Eş anlamlılık, anlamdaşlık, yakın anlamlılık terim / terimleri ile ilgili adlandırma sorunu tartışılmalı bir sorundur. Bu konuda kimi araştırmacılar kelimelerin karşıladıkları anlamlarla ilgilenirken, kimi araştırmacılar da terimin adlandırılmasından ziyade içeriğinin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenmektedir. Her iki durum da önem taşımaktadır ve irdelenmesi gereken anlambilim sorunları arasındadır.

Türkçede en yaygın kullanım “eş anlamlı / eşanlamlı” terimidir. Terimin taşıdığı ad ile içeriği arasında çelişkiler bulunmaktadır. Bilimsel çevrede terimin bu yaygın kullanımı, eş anlamlılık konusunun terimin adlandırılması ve içeriğinin kapsamının yeteri kadar tartışılmamasından ileri gelmektedir. Genel anlambilim ve dilbilim kitaplarında genelde “eş anlamlı” başlığı altında verilen konunun içeriğinde adlandırma sorununa değinilmemektedir. Konu üzerinde var olan tartışmalar ise genelde “eş anlamlılık” diye nitelendirilen olgunun var olup olmaması üzerinedir.

Bilimsel çalışmalarda terimin hangi adla geçtiğine kısaca bakacak olursak: Doğan Aksan *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (2006) “eşanlamlılık”; Berke Vardar *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (2007) “eş anlamlılık”; Zeynep Korkmaz *Gramer Terimleri Sözlüğü* (2010) “eş anlamlılık”; İmer, Kocaman ve Özsoy *Dilbilim Sözlüğü* (2011) “eş anlamlılık”; Doğan Günay *Sözcükbilime Giriş* (2018) “eş anlamlılık”; Muhittin Eliaçık *Osmanlı Belgelerinde Yakın Anlamlı (Sinonim) Kelimeler* (2000) “yakın anlamlılık”; M. Akif Duman *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık* (2015) “eş anlamlılık”; M. Osman Toklu *Dilbilime Giriş* (2015:133) “eşanlamlılık”; Ziya Gökalp *Türkçülüğün Esasları* (2017) “müterâdif”; Veysel Kılıç *Anlambilime Giriş Temel Kavramlar* (2009) “eşanlamlılık”; Zeynel Kıran, Ayşe Kıran (Eziler) *Dilbilime Giriş* (2010) “eşanlamlılık”; Mehmet Demirezen *Türkçe’ye İngilizce’den Geçen Sözcükler ve Eşanlamlılık* (1991) “eşanlamlılık”; H. İbrahim Özden *Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılık ve Örtmece (Tabu) Kelimelerinin Eş Anlamlılık İçindeki Yeri* (2014) “eş anlamlılık”; İlhan Uçar *‘Baş, Kafa, Ser’ Kelimelerinin Eş Anlamlılığı ve ‘Baş’ Kelimesine Divanü Lugati’t-Türk Merkezli Bir Yaklaşım* (2011) “eş anlamlılık”; Mustafa Sarı *Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılık İle İlgili Bazı Sorunlar* (2011) “eş anlamlılık”; Hamza Zülfikar *Eş Anlamlılık ve Ziya Gökalp’in Eş Anlamlılık İle İlgili Düşünceleri* (1990) “eş anlamlılık”; Nuh Doğan *Türkiye Türkçesi Fiillerinde Eş Anlamlılık* (2011) “eş anlamlılık”; Vecihe Hatiboğlu *Eşanlamlı Sözcükler Var mıdır?* (1970) “eşanlamlılık”; Talat Tekin *Türkoloji Eleştirileri*

(1997) “eş anlamlılık”; Hülya A. Erol *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri* (2014) “eş anlamlılık”; Emine Atmaca *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları* (2011) “eş anlamlılık”; Eyüp S. Ayaz *Eş Anlamlılığın Bilimsel Temelleri ve Türkiye Türkçesi İle Azerbaycan Türkçesindeki Eş Anlamlıların Karşılaştırılması* (2011) “eş anlamlılık”; Şahru Pilten *Türkçede Eş Anlamlılık* (2008) “eş anlamlılık”; Sevda G. Sulak *Anlamdaş Kelimelerde Anlam ve Kullanış Farklılıkları* (2010) “anlamdaş(lık)” vd.

Türkçede konu ile ilgili bazı sözlükler: Yıldız Moran’ın “*Eş anlamlı Sözcükler ve Karşıt Anlamları Sözlüğü*” adlı çalışması, Altın Kitaplar Yayınevi’nden çıkan kolektif bir çalışma olan “*Eş anlamlı ve Karşıt Anlamlı Kelimeler Sözlüğü*”, Mehmet Ali Ağakay’ın “*Türkçede Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü*”, Kemal Demiray’ın “*Anlamdaşlar Sözlüğü*”, Pars Tuğlacı’nın “*Türkçede Anlamdaş ve Karşıt Kelimeler Sözlüğü*” vs.. Hasan Tefviki’ye ait, bir nadir eser olan “*Arapça – Farsça - Osmanlıca Anlamdaş Kelimeler Sözlüğü*” de bulunmaktadır.¹

Yukarıda adı geçen araştırmacıların çalışmalarında ortak bir kullanım olduğu görülmektedir. Bu durum terim adlandırmasında genel kabulün “eş anlamlılık / eş anlamlılık” terimi olduğunu göstermektedir. Ancak terimde geçen “eş” yani “aynı” olma durumu teriminin karşıladığı anlamla uyuşmamaktadır. “Anlamdaşlık” terimi için de aynı durum söz konusudur. Dildeki anlamlı birimler, aralarında hiçbir farklılık olmadan anlam bakımından aynı olamazlar. Dilde aynı anlam için iki farklı gösterge, eş zamanlı olarak var olmaz.

Bir sözcüğün bütün durumlarda bir başka sözcüğün yerine kullanılması, mümkün görünmemektedir. Bir dile ait tek bir sözcük için bile “olası” bütün kullanımlar ortaya konulamaz. Bu durum, iki sözcüğün “olası” bütün kullanımlarının ortaya konulamayacağını da kanıtlamaktadır. İki kelime arasında yalnızca anlam ortaklığından bahsedilebilir.

Görüşler ve Tartışmalar

“Eş anlamlılık / eş anlamlılık, anlamdaşlık, yakın anlamlılık, sin onim” konusu tartışılmalı bir konudur. Doğal bir dilde böyle bir durumun var olup olmadığı, pek çok araştırmacı tarafından tartışılmıştır.

Guiraud (1999:41), eş anlamlılık için “birçok adı olan kavramlar” demektedir. Konuyu “çok anlamlılık” içinde ele alan Guiraud, genel bir yaklaşımla eş anlamlılık konusuna değinmektedir. Guiraud (1999: 41-47), bir dilde görülen bu olayların nasıl ortaya çıktığı üzerinde durmakta ve sözcüğün dört çağrışımından söz etmektedir: Temel anlam, bağlamsal anlam, anlatımsal değer, toplumsal bağlamlı değer... Bu çağrışımların sözcükte çok anlamlılığa neden olduğunu iddia etmektedir: “Anlam değişir: Çünkü çağrışımlardan biri ikincildir (bağlamsal anlam, anlatımsal anlam, toplumsal değer) ve yavaş yavaş temel anlama doğru kayarak onun yerini alır; anlam, evrim geçirir.” (1999:67).

¹ Eser İÜ Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi’nin nadir eserler kitaplığında yer almaktadır. Eserin nadir olması gerekmesiyle kullanıma açık değildir.

Ullmann (1959:108), “birkaç isimli tek anlam” olarak başlıklandığı konuya “dilin göze alamayacağı bir lüks” demektedir. Ancak bunu tam eş anlamlılık (total synonymy) için söylemektedir: “Tam eş anlamlılık, son derece nadir görülen bir gerçektir”. Tam eş anlamlılığın oluşabilmesinin önünde iki zorluk vardır: Anlamın belirsizliği ve duygusal anlamlandırma. Ullmann’a göre, “bilişsel ve duygusal anlamda en ufak bir ayırım olmaksızın herhangi bir bağlamda birbirinin yerini alabilen kelimeler, sadece eş anlamlı olarak nitelendirilebilir”. Ullmann (1959:109), eş anlamlılığı ikiye ayırır:

1. Salt Eş Anlamlılık (Pure Synonyms): Sözcüklerin duygusal ve duyuşsal değerinde birlikte var olabilme ve birbiri yerine kullanılabilirliklerini göz önünde bulundurmaktadır.
2. Söзде Eş Anlamlılık (Pseudo-Synonyms or Homoionyms):
 - a) Sözcüklerin bazı bağlamlarda birlikte var olabilme ve birbiri yerine kullanılabilme durumu. Ancak bu durum, bütün bağlamlarda geçerli değildir.
 - b) Bilişsel olarak birlikte var olabilme ve birbiri yerine kullanılabilme durumu. Ancak bu durum, duygusal ve çağrışımsal açılardan geçerli bir durum değildir.

Ullmann, eş anlamlılığın varlığını kabul etmekle birlikte bu durumun bir dilde var olmasının çok zor olduğunu ve neredeyse olmayacağından söz eder. Ullmann’a göre, anlam belirsizliği, iki ismin kolayca aynı olarak tespit edilmesine neden olmaktadır. Ancak herhangi iki anlamın bir arada var olabileceğini kanıtlamak, oldukça zordur.

Lyons (1983:362-363), ideal dilin her biçimin tek anlamlı olduğu dil olduğunu; ancak bunun doğal bir dilde mümkün olmadığını belirtir. “İki ya da daha çok biçim(in) aynı anlam” ile çağrıştırılabilirliği olarak tanımlamaktadır. Lyons (1983:401-402), “bir tümce S_1 başka bir tümceyi, S_2 ’yi usa getirirse ve bunun tersi de doğruysa, S_1 ve S_2 eşdeğerlidir. (...) iki eşdeğerli tümcenin sözdizimi, yapıları aynı ise ve birbirinden yalnızca birinde x sözcüğü, ötekinde de y sözcüğü bulunması yönünden ayrılıyorsa, x ile y eş anlamlıdır.” demektedir. Lyons, eş anlamlılığı “olağan” değiştirilebilirliğin eş anlamlılıktaki önemi üzerinde durur. Eş anlamlılığı, bağlam bağıntılı olarak kabul eder.

Lyons (1983: 399-400), eş anlamlılığı bütüncül ve tam eş anlamlılık olarak ayırır. Bütüncül eş anlamlılığı bütün bağlamlarda birbiri yerine geçebilen sözcüklerle sınırlandırırken, tam eş anlamlılığı bilişsel ve duygusal işlem eşdeğerliği için kullanmaktadır. Bu durumun dört eş anlamlılığı ortaya çıkardığını açıklar:

1. Tam ve bütüncül eş anlamlılık,
2. Tam ama bütüncül olmayan eş anlamlılık,
3. Tam olmayan ama bütüncül olan eş anlamlılık,
4. Tam ve bütüncül olmayan eş anlamlılık.

Anlambilimcilerin gerçek veya mutlak dedikleri ‘tam ve bütüncül eş anlamlılık’tır. Lyons, bir dilde bu durumdaki sözcük sayısının az olduğunu belirtmektedir.

Cruse (1989:267), eş anlamlılığı semantik özellikler bakımından aynı; ama ikinci derecede ve çevresel özellikler bakımından farklılık gösteren sözlüksel öğeler olarak tanımlamaktadır. Cruse (2000:156), “basitçe anlam aynılığı” dediği bu kavrama “anlam bakımından benzerlikleri, farklılıklarından daha belirgin olan sözcükler” olarak açıklama getirmektedir. Cruse (2006:176-177), eş anlamlılığın tanımlama sorununun anlam farkının tür ve derecesi olduğunu söyler.

Cruse, hem *Lexical Semantic* (1989) hem de *Meaning in Language* (2000)’de konuya dair görüşlerini vermiştir. Cruse (2000:156-160)’a göre “synonym” üçe ayrılır:

1. Mutlak Eş Anlamlılık (Absolute Synonymy): Anlamın tam özdeşliğini ifade eder. Bu tür bir eş anlamlılığın oluşması için sözcüklerin bütün bağlamlarda özdeş olması gerekmektedir.
2. Önermesel Eş Anlamlılık (Propositional Synonymy): Burada, sözcükler aynı anlamı ifade etseler ve bir bağlamda birbiri yerine geçseler bile tam özdeş değildirler. Bu daha çok farklı konuların sözcük dağarcığı ile ilgilidir. Cruse, bunu bir gerektirim terimi olarak ifade ediyor. Fiddle (keman) ve violin (keman) örnekleri eş anlamlı çiftlerdir. Ancak konuşura bağlı olarak bu iki sözcüğün anlam derecesi değişmektedir. Türkçede hepatit ve sarılık sözcükleri, birbiri yerine kullanılabilirler. Ancak “hepatit” sözcüğü, daha özel ve dar bir çevrede kullanılır. Kullanım alanı, daha profesyonel bir alandır. “Sarılık” ise, daha yaygındır ve günlük bir terimdir. Burada söylem farklılığı, vurgulanmak istenmektedir. Bu kullanım farklılığı, sözcüklerin taşıdıkları anlamı değiştirmemesine karşın her iki sözcük çiftini özdeş olmaktan uzaklaştırır.
3. Yakın Eş Anlamlılık (Near-synonymy): Anlamları nispeten yakın olan sözcüklerin durumunu ifade eder. Ancak bu yakınlığın belli belirsiz alt sınırları vardır. Sözlüklerde açıklama / tanımlama amaçlı kullanılan yakın anlamlı sözcükler bu türe girer. Burada “benzerlikleri farklılıklarından daha belirgin” olma durumu ortaya çıkar: “He was killed, but I can assure you he was not murdered, madam.” cümlesindeki “kill” ve “murder” (“öldürmek”) sözcük çiftleri arasında, bu bağlamda da görüleceği gibi bir farklılık olduğunu gösterir. Türkçede “öldürmek” ve “katletmek” fiillerindeki anlam yakınlığında olduğu gibi bir kullanım söz konusudur.

Roy Harris, *Synonymy and Linguistic Analysis* (1973) adlı çalışmasında dilbilimsel analizlerle eş anlamlılığın teorik boyutunu ele almaktadır. Kısaca “farklı ifadelerin anlamlarının aynılığı” olarak konuyu tanımlamakta ve eş anlamlılığı gramatik, fonetik, anlambilimsel ve dilbilimsel analizlerle detaylandırmaktadır. Murphy, *Semantic Relations and the Lexicon* (2003)’da kelimeler arasında neyin benzer olduğuna dikkati çekmektedir. Murphy de bağlama, sözcüklerin birbiri yerine kullanımına, anlam benzerliğinin farklılığa oranına dikkat çekmektedir. İki sözcüğün ya tümüyle ya da anlamlarının çoğuyla benzeşmesinin eş anlamlılık olabileceğini vurgulamaktadır. Tamba-Mecz (1998:94) ise, “Gündelik kullanım içinde, farklı biçimler sunan, ama özdeş ya da benzer anlamı olan ve aynı biçimbilimsel-sözdizimsel konumu paylaşan sözcükler” için eş anlamlılık terimini kullanmaktadır.

Kazak dilbilimci Kaken Ahanov (2013:122-123), eş anlamlılığı “anamları birbirine yakın veya benzer sözler” olarak tanımlamaktadır. Eş anlamlılık dizisinin iki ya da daha fazla sözcükten oluşabileceğini söylemekte ve eş anlamlılık dizisini oluşturan sözcüklerin türünün aynı olması gerektiğini savunmaktadır: “Dillerde, özellikle ad, sıfat ve fiil türü sözlerde eş anlamlılara sık rastlanır. Bunun sebebi, her dilin söz varlığının büyük çoğunluğunu ad, sıfat ve fiil türünden sözlerin oluşturmasıdır.”. Ahanov’a göre, dillerde anlam bakımından birbiriyle bütünüyle örtüşen sözcükler genellikle bulunmaz; varsa bile çok seyrek. “Eş anlamlı sözlerin birbirine yakınlığını açıklamak, anlam farklılıklarını açıklamaktan daha kolaydır.” diyen Ahanov, sebebini şu şekilde açıklamaktadır: “Bunun sebebi, öncelikle eş anlamlı sözlerin anlam farklılığının çoğu zaman çok ince ayrıntılarla saklanmış olmasıdır. Bu ince ayrıntı, açık olarak kavranamaz. İkinci olarak, eş anlamlı sözlerin farklılığının, kullanıma sahasıyla ilgili biçim farklılığı olması da mümkündür.”.

Ahanov, eş anlamlılığı birbiri yerine kullanılabilirlik, biçim, nitelik bildirme, kullanıma sahası ve sözlerle bağdaşma gibi açılardan değerlendirir ve eş anlamlılığın oluşum yollarına değinir:

1. Yan anlamlar: bet/jüz/diydar (yüz, çehre, sima anlamlarında), betkey/töskey (dağ veya tepenin yamacı) vs.
2. Sözcük türetme: jazğıturım/köktem (ilkbahar) (Kök “mavi, çimen” ve jaz “bahar” anlamında birbiri ile eş anlamlı olmayan iki sözcükten türetilmişlerdir).
3. Yazı dilinin ağızlardan sözcük alması: legen/şılpaşın (leğen) vs.
4. Örtmeceler: ötirik aytuv (yalan söylemek) / kosıp aytuv (ekleyip söylemek- yalan söylemenin yumuşatılmış hali-) vs.
5. Alıntı sözcükler: doktor/dériger (doktor), şeker/kant (şeker) vs. (2013:127-128).

Ayrıca Ahanov, söz dağarcığında eş anlamlı sözcüklerin bol olduğu bir dilin zengin ve gelişen bir dil olduğunu, eş anlamlı sözcükleri söz dağarcığına yeterince katan kişinin de dili iyi kullanma kabiliyeti olduğunu dile getirmektedir (2018:129).

Aksan; *Anlambilim ve Türk Anlambilimi* (1971), *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (1998), *Türkçenin Sözvarlığı* (2015) *En Eski Türkçenin İzlerinde* (2000) adlı kitaplarında ve *Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlılardan Yararlanma* (1975) adlı bildirisinde “eş anlamlılık (synonymy)” konusunu farklı yönleriyle detaylandırmıştır.

Aksan, eş anlamlılık için bir tanım yapmamaktadır; “...adları her ne kadar eş anlamlı ise de birbirinin tam eşi anlama gelmezler. Her dilde görülen eş anlamlılar arasında kimi zaman oldukça büyük, kimi zaman pek küçük anlam farkları vardır. Bu bakımdan bu gibi öğeleri yakın anlamlı kelimeler olarak tanımlamak daha doğru olur.” (1975:1) şeklinde açıklama yapmakta ve Türkçede “tam” eş anlamlılığın varlığından söz etmektedir. Aksan, bir dilde eş anlamlılığın oluşmasını şu şekilde açıklar: “Bir dil yazı dili olarak ne ölçüde işlenir ne kadar ürün verirse, kavramların sayısı artacağı, yeni yeni,

aralarında pek az ayırım olan somut ve soyut kavramlar ortaya çıkacağı için o dilde eşanlamlıların sayısı da artar.” (2015:75).

Aksan, temelde eş anlamlılığı iki farklı yönden inceler:

1. Sözcük Eşanlamlılığı
2. Tümce Eşanlamlılığı

Sözcük Eşanlamlılığı: Adından da anlaşılacağı üzere eş anlamlılığın sözcük kısmıyla ilgilidir. Aksan, sözcükbilim açısından yapılacak bir incelemede Türkçenin söz varlığının eş anlamlılar bakımından zengin bir dil olduğunu dile getirmekte ve örneklemiştir: tün / kiçe (gece), küç / erk (güç), yinçge / yuyka (ince), ögmek / alkalamak (övmek), kut / ülüg (şans, baht, talih), yabız / yablak / anıg (“kötü” kavramı için), tatıglıg / süçig (tatlı).

Aksan, eş anlamlılığın Türkçede çok sayıda bulunmasının nedenlerine de değinmektedir. Eski Türkçe sonrası dönemde Arapça ve Farsçanın dilde baskın oluşu, dilin Tanzimat Dönemi’nden sonra Fransızcanın, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra da İngilizcenin güçlü etkisi altında kalmasıyla; alıntı sözcüklerin Türkçede yerli sözcüklerle beraber dilde tutunmasına sebep olmuştur. Bu durum, iki tür eş anlamlılık doğurmaktadır:

1. Her Ögesi Türkçe Olanlar: Eskiden beri var olan ve kullanım sıklığı fazla olan sözcükler: duymak / işitmek / dinlemek, küsmek/darılmak/gücenmek, bıkmak / bezmek / usanmak, doğru / düzgün, geri / arka...
2. Türkçesiyle Beraber Yabancı Ögeleri de Yaşayanlar: Dil Devrimi döneminde türetilen pek çok sözcük ve bunların Osmanlıca ile alıntı yapılan diğer dillerden Türkçeye giren karşılıkları, bir arada yaşamaktadır: etki / tesir, ilgi / alaka, görev / vazife, sözcük/kelime, olanak/imkân, ilke / prensip, sorun, problem, güncel / aktüel, eşcinsel / homoseksüel, ayrıntı / detay...

Aksan’a göre, tam eş anlamlı olan ve eşsürekli olarak dilde varlık gösteren sözcükler arasında dilde tutunma mücadelesi görülür. Biri dilde tutunur ve diğeri unutulur: öğretmen / muallim, sanık / maznun, gündem / ruzname, tekel / inhisar, basın / matbuat, eşit / müsavi, okur / kari gibi.

Tümcede Eş Anlamlılık: “... genellikle bir sözcüğün yansıttığı kavramın bir başka yoldan, başka sözcüklerle dile getirilmesiyle kurulan başka bir tümceyle sağlanır.” (Aksan 2006:164-165). Aslında bu durum, aynı anlamın farklı cümlelerle ifade edilmesidir. Özünde sözcük eş anlamlılığı ile aynı mantığa sahiptir. Ancak burada anlam ortaklığı, cümle düzeyindedir ve sözcükler gibi değişmez formlar taşımaz: “Ali küçük yaşta öksüz kaldı.” / “Ali’nin annesi, o küçük yaşta öksüz kaldı.”, “Ali hem öksüz, hem yetimdir.” / “Ali’nin annesi de babası da (o küçükken) ölmüştür.”.

Aksan (1975), “bir yazı dilinin eskiliğini, doğuş tarihini kestirmede” eş anlamlıların önemli olduğunu ve eş anlamlılığın bu konuda bir ölçü olabileceğini savunmaktadır. “Aynı kavram alanından, yakın kavramların temsilcisi kimi öğeler, genellikle uzun bir süre içinde ve doğal olan anlam olayları sonucunda anlamca eşdeğerli duruma gelebilmektedir.” diyen Aksan, görüşünü “tam eş anlamlı” olarak açıkladığı “göndermek / yollamak” kelimeleriyle desteklemektedir. Ayrıca “bıkmak / usanmak / bezmek”, “yince / yuka”, “ögmek / alkamak”, “erk / küç” vs. örneklerini de vermektedir. Aksan’a göre, verdiği örneklerin en eski yazılı ürünlerde bile yaygın ve yerleşik durumda olmaları, sözcüklerin 700 ya da 1200 yıldır biçim ve anlam yönünden çok fazla değişmemiş olmaları göz önünde bulundurulursa, “eş anlamlıların, özellikle ‘tam eş anlamlı’ görünümünde olan öğelerin başka başka köklerden, belirli birtakım anlam olayları, değişmeleri sonucunda meydana gelebilmeleri için yine bu süre kadar bir zamanın geçmiş olması, dolayısıyla Türk yazı dilinin VIII. yüzyıldan bir o kadar geriye götürülmesi gerektiği görüşü kolaylıkla benimsenebilir.” (Aksan 1975:1-14).

Aksan’ın görüşleri kendisinden sonra yapılan araştırmalara öncülük ve kaynaklık etmektedir.

Vardar (2007:94), eş anlamlılığı “iki ya da daha çok sayıda göstergenin aynı anlama gelme, ayrı gösterenlerin aynı gösterilene belirtme özelliği” şeklinde tanımlamaktadır. “siyah / kara” kelimelerinin birçok bağlamda eş anlamlı olduğunu dile getirir. Açıklamasının devamında ise “Eş anlamlılık çoğu kez salt nitelikli olmaktan uzaktır, bu nedenle özdeşlikten çok anlamca yakınlık belirtir. Çünkü aynı bağlamda hiçbir anlam ayırtısı getirmeden birbirinin yerini alabilecek göstergeler az sayıdadır.” demektedir.

Korkmaz (2010:85-86), eş anlamlılık için “iki ya da daha çok kelimenin aynı veya birbirine yakın anlam taşıması”; eş anlamlı için “anlamları aynı veya birbirine yakın olan kelimeler” tanımlarını vermektedir. Tanımın devamında “birbirine tıpya tıpya denk düşen çok az kelime vardır. Eş anlamlı sözler, genellikle bazı kelimelerdeki kavram inceliklerinin çeşitli sosyal ve dil kesimlerinde zamanla gölgelenmeye uğrayarak anlamca birbirlerine yaklaşmalarından oluşmuştur.” açıklamalarını yapmakta ve şu örnekleri göstermektedir: yir / oron (yer), süçig / tatlıg (tatlı), yul / bınar (pınar), ögirmek / sevinmek (sevinmek), baş / kafa, ak / beyaz, kara / siyah, bıkmak / bezmek / usanmak, göndermek / yollamak, dilemek / istemek vs.. Korkmaz’a göre bir dilin kendi sözcükleri arasında olduğu gibi, alıntı sözcükleri arasında da eş anlamlı sözcükler vardır: göz / çeşm / ayn (Türkçe – Farsça - Arapça), buyurmak / emretmek (Türkçe - Arapça), yetenek / kabiliyet (Türkçe - Arapça) vs. Bunlar dışında Batı dillerinden alınan kelimeler ile yerli kelimeler arasında da eş anlamlılık durumundan bahseder: yönerge / talimat / direktif, boyunbağı / kravat, canbazlık / akrobasi vs. Korkmaz’ın verdiği eş anlamlı sözcük örneklerinde sözcükler arasındaki yakınlık durumu belirtilmemiştir. Bu nedenle verilen örnek kelimeler arasında bir örtüşme ya da yakınlık durumu olup olmadığını kestirmek mümkün olamamaktadır.

Korkmaz, sözlüğünde yakın anlamlılık terimine de yer vermiştir. Yakın anlamlılık için “iki veya daha çok kelimenin birbirine yakın anlam taşıması, aralarında çok küçük bir anlam farkının bulunması” tanımını vermektedir. Burada bıkmak / usanmak / bezmek, yollamak / göndermek, bezemek / süslemek, hoplamak / zıplamak, alçalmak / inmek

vb. kelimeler örnek olarak verilmiştir (2010:236). Ancak, verilen bazı örneklerin ortaklığı göz önünde bulundurulduğunda, Korkmaz'ın yakın anlamlılık terimini eş anlamlılık terimi ile "eş anlamlı" olarak gördüğü söylenebilir.

Dilbilim Sözlüğü'nde "sözcük ve tümcelerin özdeş anlamlı olma durumu" tanımı verildikten sonra tam eş anlamlılığın dilbilim çevresince kabul görülmediği ve bu durumun ancak iki kelimenin bütün bağlamlarda birbiri yerine kullanılabilirliğiyle mümkün olacağı belirtilmektedir. "Beyaz peynir /ak peynir, kara toprak / siyah toprak" örnekleri verilmiştir (İmer vd. 2011:118).

Günay (2018:384), "anamlı birimler arasındaki özdeşlik (identité) ilişkisi" şeklinde sözlük açıklamaları (Sözcükbilime Giriş kitabının "Alan Sözlüğü" bölümünden) bulunmaktadır. Günay, eşanlamlılık başlığı altında "tek bir gösterilenin birden çok göstereni bulunması durumunu ya da aynı gösterilenin iki ya da daha çok sayıda gösterende gerçekleşmesini belirtir." tanımını yaptıktan sonra bir dilde tümüyle aynı anlama gelen birden fazla sözcüğün bulunmayacağını dile getirir:

"Aynı bağlam içinde birinin yerine diğerini koyabilecek sözcükler arasında ortak altanamlılık vardır. Ortak altanamlılık, sözcüğü bir başkasıyla değiştirmeye ve bu değiştirmenin sözcüklerin anlamsal eşdeğerliğini ortaya koymaya yarar." diyen Günay, bu eşdeğerlik için açıklama biçimleri sıralar: "... anlamına gelir, .. eşanlamlıdır, başka bir deyişle.., başka bir söyleyişle, bir başka deyişle, bir tür ..dır, bu ..ile aynı şeydir, bu ..dır, ya da, yaklaşık ... anlamına gelir, yani vb." (Günay 2018:216-217).

Günay (2018: 220), "Dilbilimde her bakımdan birbirinin eş anlamlısı olan sözcük bulmak olanaksızdır." denilse bile Türkçenin bu duruma uymadığını söylemekte ve Doğan Aksan'ın "göndermek / yollamak" sözcüklerini örnek vermektedir. Günay, altı durumda eş anlamlılıktan söz edilebileceğini öne sürmektedir:

1. Yabancı sözcük, kalıtsal sözcük, yeni katılmış sözcük arasında: ihtiva etmek / kapsamak, program / izlençe vs.
2. Farklı lehçelerden gelen sözcüklerle birlikte ölçünlü dilde bulunan sözcükler arasında: patates / gompil, domates / firenk, simit / gevrek vs.
3. Farklı dil düzeylerinden kaynaklanan ya da farklı toplumsal kullanımlardan kaynaklanan eş anlamlılık durumu: ölmek / vefat etmek / hakkın rahmetine kavuşmak / Allah'a kavuşmak, babaanne / ebe / nine vs.
4. Sözcük yaratımında dilsel bir ekonomiden söz edilebilir: laboratuar / lab, profesör / prof, bütünleme / büt, Abdullah / apo vs.
5. Argo kullanımlar: nalları dikmek / ölmek, manita / sevgili, mangiz / para vs.
6. Matematik, mantık, cebir gibi bilimlerde kullanılan şifrenlenmiş ya da simgesel her türlü yazı ile asıl yazı arasında: A bir değer ya da sayıyı belirtir, B başka bir değeri (2018:222-224).

Özden (2014), çalışmasında eş anlamlılığın nasıl ve hangi yollarla oluşmuş olabileceği, örtmece (tabu) kelimelerinin de eş anlamlılığın oluşma sürecinde etkili olduğu konuları üzerinde durmuştur. Ancak, eş anlamlılığın Türk anlambilimi içinde kesinlik

kazanmayan bir konu olduğunu dile getirir ve eş anlamlılığın anlamca yakınlık olduğunu savunmaktadır.

Kılıç (2009:49), “iki ya da daha çok sözcüğün, yani göstergenin aynı ya da yakın anlama gelmesi” durumu olarak tanımladığı konuya çalışmasında ayrıntılı olarak yer vermemiştir. Gerçekte bu durumun çok nadir olduğunu ve eş anlamlılığın özdeşlikten ziyade anlamca yakınlığı belirttiğini, anlamca yakın olan sözcüklerin farklı lehçelere ait olabileceğini dile getirmektedir. “Yaşlı / ihtiyar, yürekli / cesur, siyah / kara” örneklerini vermektedir.

Dilbilime Giriş kitabında eş anlamlılık, “iki ya da daha çok sayıda gösterenin bir tek gösterilene göndermede bulunması” şeklinde tanımlanmakta ve terimin özdeşlikten ziyade anlamca yakınlığı belirttiği söylenmektedir. Çünkü aynı bağlam içinde hiçbir anlam farklılığı olmadan birbirinin yerine geçebilecek sözcükler yok denecek kadar azdır (Kıran, Kıran 2010:252).

Ersoylu (1999), eş anlamlılığın bir dilin kendi kelimeleri arasında olması gerektiğini savunur: “Eş anlamlılığın, bir dilin kendi öz kelimeleri arasında kabul görmesi, yabancı dillerden gelen karşılıkların ‘eş anlamlı’ olarak değil, birer ‘yabancı kaynaklı karşılık’” şeklinde karşılanmasıyla olur. Ersoylu, bu konuda sözlüklerden yararlanarak pek çok örnek vermektedir.

Demirezen (1991), yabancı sözcük alışverişinin bir dilde eş anlamlılığı geliştirdiğini ifade etmektedir. Bu görüşünü desteklemek için şu örnekleri vermektedir: foreman (İngilizce) - formen (Türkçe) - ustabaşı (Türkçedeki eş anlamı), handicap (İngilizce) - handicap (Türkçe) - engel (Türkçedeki eş anlamı), start (İngilizce) – start (Türkçe) – çıkış / başlama (Türkçedeki eş anlamı), show (İngilizce) - şov (Türkçe) - gösteri (Türkçedeki eş anlamı). Demirezen, yeni sözcük oluşturma akımının (neologism) da eş anlamlı sözcükleri ortaya çıkardığını belirtmektedir: Best-seller (İngilizce) - best seller (Türkçe) - çoksatar (Türkçe eş anlamı), design (İngilizce) - dizayn (Türkçe) - tasarım (Türkçe eş anlamı) vd. Demirezen’e göre diller arası sözcük alışverişi, L.Bloomfield'in "Eş anlamlı sözcük yoktur." görüşünü çürütmüştür; ama yine de gerçek yabancı sözcükler, genellikle yerli dilde parçalı (patial) eş anlamlılığa neden olur. “Sözcükler, değişik yaşantı kesimlerinden dillere girerler; bu kesimlerin incelenmesi, hangi kültür alanlarının sözcük alışverişine neden olduğunu gösterir. İngilizceden Türkçeye geçen sözcükler, hem bütüncül hem de parçalı eş anlamlılık olgularını oluşturmuştur.” (1991:135).

Doğan (2011), eş anlamlılığı “Genellikle anlam aynılığı anlamına gelen sözlüksel bir ilişki.” olarak tanımlamaktadır. Çalışmasında sözlüksel eş anlamlılığı tartışır ve Türkiye Türkçesindeki eş anlamlı fiillerin durumunu inceler. Doğan, eş anlamlılığı üç tür olarak kabul eder: Bütünsel, bilişsel ve yakın eş anlamlılık. Bu üç tür çevresinde Türkçe fiil örnekleri vermektedir.

Uçar (2011), eş anlamlılığı “Sözler arasında anlam birliği olması durumu.” olarak açıklamaktadır. Uçar, eş anlamlılığın dillerin canlı kalmasını sağladığını söylemektedir. Eş anlamlılığı herhangi bir koşula bağlamadan, genel kabulde eş anlamlılığı

benimseyen Uçar, “baş, kafa, ser” kelimeleri arasındaki eş anlamlılığı, sözlüksel düzeyde incelemektedir.

Sarı (2011), tam eş anlamlılığı kabul etmemekle beraber eş anlamlılıkla ilgili bazı konulara değinmektedir: Eş anlamlı kelimeler arasındaki anlam farklılıkları, sözcük ölümünün eş anlamlılıkla bağlantısı, alıntı kelimeler ile yerli kelimeler arasındaki yakınlık ilişkisinin eş anlamlı kabul edilip edilmemesi, kelimelerin standart Türkçe ile Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanımları arasındaki eş anlamlılık... Sarı'ya göre, eş anlamlılık sözcük ölümüne neden olur, eş anlamlı kelimeler arasında anlam farklılığı bulunmaktadır, alıntı kelimeler eş anlamlılık olarak değerlendirilmemeli, ağızlarda ve standart dil arasındaki eş anlamlılıklarda farklar bulunmaktadır.

Sarı'ya göre (2012), eş anlamlılıkla ilgili incelemelerde bağlam, coğrafya (lehçe / ağız), zaman hususları ön plana çıkmaktadır. Bağlam, eş anlamlılık ile ilgili olarak dilbilimcilerin üzerinde durduğu önemli konulardandır. Sarı, eş anlamlı kelime ve kelime gruplarının bir dilin farklı lehçeleri arasında görülebileceğini dile getirir ve “fall (İngiltere) - autumn (Amerika)” örneklerini verir. Eş anlamlılık incelemelerinde zaman hususunda Sarı “Esasen dilde ortaya çıkan değişimleri inceleyen çalışmalarda, zaman faktörü dikkate alınmalıdır. Tarihsel dilbilimi ve art zamanlı incelemelerin temel dayanağı zamandır. Tarihî metinlerde eş anlamlı gibi kullanılan birçok kelime bugün farklı anlam özellikleri kazanmıştır. Bu anlam farklarının sebepleri ve tarihsel uzantılarının incelenmesi, önem arz etmektedir.” (2012:2221) açıklamalarını vermiştir.

Konuyla ilgili yapılan tez çalışmaları da bulunmaktadır: Şahru Pilten (2008), “*Türkçede Eş Anlamlılık*” adını verdiği doktora tezinde konuyu “ızdırap” kavramı temelinde değerlendirmiştir. Pilten, eş anlamlılığı üç tür şeklinde ayırmıştır: mutlak eş anlamlılık, bilişsel eş anlamlılık, yakın eş anlamlılık. Mutlak eş anlamlılıkla ilgili neredeyse hiç örnek tespit edememiştir (keten - kük haricinde). Bilişsel ve yakın eş anlamlılıkla ilgili örnekler vermiş ve en yaygın olan kullanımın yakın eş anlamlılık olduğunu tespit etmiştir.

Atmaca (2011:522-527), *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları* adlı doktora tezinde, eş anlamlılığı “... kelimelerin sesleri arasında ilişki olmayan buna karşılık kavramların hemen hemen özdeş olduğu kelimeler” şeklinde tanımlamaktadır. Kısa bir bilgiden sonra çalışma çerçevesinde belirlediği eş anlamlı kelimeleri sıralamaktadır: ayıtmak (söylemek) / demek (demek), balkımak (parlamak, parıldamak) / yarımak (ışımak, aydınlanmak), bitimek (yazmak, kısmet etmek, takdir etmek) / yazmak (nakşetmek, resmetmek, süsleyip bezemek) vs.

Eş anlamlılık olgusu, kutsal kitapların anlaşılabilirliği bakımından önem addetmektedir. İslam coğrafyasında Kuran'ın daha iyi anlaşılabilmesi için tefsir ve meallerde eş anlamlı kelimeler kullanılmaktadır.

Elbaghdadi (2012), eş anlamlılık olgusuna Arap dilbilimcilerin görüşlerini temel alarak yaklaşmakta ve eş anlamlı sözcüklerin Arapça öğretimindeki önemini vurgulamaktadır. Eş anlamlılığı, “anamları tümüyle aynı, ya da birbirine çok yakın olan sözcük ya da terimlerin; veya iki ya da daha fazla sayıda göstergenin aynı anlama gelmesi, aynı gösterenlerin aynı gösterileri belirtmesi özelliği” şeklinde tanımlamaktadır. Arap

dilbiliminde eş anlamlılık, Kuran'ın daha iyi anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Buraya kadar "eş anlamlılık" konusunun, (bazı araştırmacılar tarafından) şüpheyle yaklaşılsa bile, var olduğunu (belirli şartlara bağlasalar da) belirten araştırmacıların tanımlarına değinildi. Konuya çok daha şüphecî yaklaşan ve hatta böyle bir durumun bir dilde var olmayacağını dile getiren araştırmacılar da bulunmaktadır.

Bloomfield (1933:145), gerçek eş anlamlılığın olmadığını söylemektedir. Fonetik formları farklı yapıların anlamlarının "aynı" olamayacağı üzerinde durmaktadır.

W. E. Collinson (Ullmann 1972:142-143), eş anlamlılar arasındaki anlam farklılıklarını sıralar:

1. Bir sözcük diğerinden daha geneldir (general): refuse / reject (reddetmek / reddetmek),
2. Bir sözcük diğerinden daha yoğundur (intense): repudiate / reject (kabul etmemek, tanımamak / reddetmek),
3. Bir sözcük diğerinden daha duygusaldır (emotive): reject / decline (reddetmek / kabul etmemek),
4. Bir sözcük diğerinin nötr olduğu yerde ahlaki onama (moral approbation) veya kınama (censure) ima edebilir: thrifty / economical (tasarruflu / ekonomik),
5. Bir sözcük diğerinden daha profesyoneldir (professional): decease / death (vefat / ölüm),
6. Bir sözcük diğerinden daha edebidir (literary): passing / death (fani / ölümlü)
7. Bir sözcük diğerinden daha çok konuşma diline (colloquial) aittir: turn down / refuse (geri çevirmek, tepmek / reddetmek),
8. Bir sözcük diğerinden daha yerel (local) veya daha diyalektiktir (dialectal): (scots) flesher / butcher (etçi / kasap),
9. Eş anlamlılardan biri çocuk diline (child-talk) aittir: daddy / father (baba / baba).

Leech (1981:14), hem kavramsal anlamı hem de biçimsel anlamı aynı olan sözcüklerin neredeyse olmadığını, bu nedenle eş anlamlılık kavramının "kavramsal anlamın denkliği (equivalence of conceptual meaning)" olarak sınırlandırmanın daha kolay olduğunu ifade etmektedir. Leech (1981:90), bunu sözcüklerle sınırlamayıp, tümcenin denkliği üzerinde de durmuştur.

Palmer (1981:88-93, 2001:75-82), "anlamın aynılığı" olarak kısaca tanımladığı konuya "Aynı anlamı taşıyan iki kelimenin bir dilde hayatta kalması mümkün görünmemektedir." şeklinde açıklama getirmektedir. Palmer, eş anlamlı gibi görünen kelimelerin, aslında farklı olduklarını anlamının beş yolundan bahseder:

1. Eş anlamlı çiftlerin bazıları, dilin farklı diyalektlerine aittir [fall (ABD), autumn (UK)].

2. Kullanış farklılıkları: pass away, die, pop off (çekip gitmek, ölmek) aynı anlamlara sahip gibi görünse de kullanıldığı yerler farklıdır. Bu durumdaki kelimeler arasında anlam ayırımını bulmak daha zordur, net bir ayırım yapılması güçtür.

3. Bazı kelimelerin duygusal (emotive) ve değerlendirici (evaulative) anlamları bakımından oluşan anlam ayrımları vardır. Geriye kalan anlamlar, bilişsel (cognitive) anlam, aynı kalır. Bir şeylerin iyi ya da kötü olduğunu söylemenin, “iyi” veya “kötü” kelimeleri dışında çok daha ince yolları vardır. “Liberal” kelimesi, Büyük Britanya için iyi bir anlam yüküne sahipken, Güney Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri’nin bazı çevrelerinde kötü bir anlam yüküne sahiptir.

4. Bazı kelimelerin kullanımı, bazı kelimelerin kullanımına bağlıdır: rancid (kokmuş, ekşimiş) kelimesi bacon (pastırma) veya butter (tereyağı) ile addled (cılık, kokuşmak, çürümek) kelimesi de egg (yumurta) veya brain (beyin) ile kullanılır. Bu onların anlamlarıyla ilgili bir mesele değil; birlikte kullanılmalarının getirdiği bir anlam yükü meselesidir.

5. Birçok kelimenin anlam bakımından birbirine yakın olduğu veya anlamlarının örtüştüğü açıktır. Bu durum sözlük yazarları tarafından kullanılmaktadır. Mature (olgun) kelimesinin olası eş anlamlıları: adult (yetişkin), ripe (olgun), perfect (mükemmel), due (tam).

Quine (1951), dilbilimcilerin genel olarak eş anlamlılığı belirleme ölçütlerini eleştirmektedir. Eş anlamlılıkta belirleyici olan tanım (definition) ve yer değiştirilebilirlik (interchangeability / salva veritate) ölçütlerinin eş anlamlılığı belirlemede yetersiz olduğunu savunmaktadır. Tanımdan kasıt sözcüklerin tanımlanmasıdır. Sözcüklerin anlamı kullanımla ortaya çıkar. Sözlük yazarlarının verdiği açıklamaların doğruluğunu tartışan Quine, sözcüklerin eş anlamlı olduğunu sözlük karşılıklarına bakılarak anlaşılmayacağını düşünmektedir. Yer değiştirilebilirlik konusunda ise, genel kabul gören “sözcükler, bütün bağlamlarda birbirlerinin yerine kullanılabilirse o sözcükler eş anlamlıdır” görüşünün eş anlamlılık için yeterli bir ölçüt olmadığını savunmaktadır. Quine’e göre, yer değiştiren sözcüklerin anlamlarının aynı olduğu tespit edilemez. Bu, belirsiz bir döngü oluşturur.

N. Goodman göre (Aksan 1975:1), başlangıçta bir form, tek bir kavramı anlatır. Yani, arada hiçbir anlam ayırtısı olmadan iki sözcük aynı anlama gelemez. Goodman, Aksan’ın aktarımıyla, bunu mantık açısından ispatlamıştır.

Ziya Gökalp (2017:127-130), konuya halk dili ve havas dili arasındaki Arapça ve Farsça sözcükler farklılığıyla yaklaşmaktadır. Z. Gökalp’e göre, “halk lisanında müteradif kelimeler” yoktur. Ama havas dilinde “... her hususî manâ için, biri Türkçe, biri Arapça ve biri Acemce olmak üzere lâ-akal üç tabir” bulunmaktadır. Halkın konuşma dilindeki bu tür kelimeler, havas dilindeki kelimelerden iki şekilde farklıdır:

1. Halk, Arapça ve Farsçadan bir kelime aldığı onun eş anlamlısı olan kelimeyi Türkçeden atar. Bu şekilde Türkçede eş anlamlı kelimeler kalmaz. Örneğin, “hasta” kelimesi dile girdiğinde halk, “sayru” kelimesini, “ayna” kelimesi dile girdiğinde “gözü” kelimesini, “merdiven” kelimesi dile girdiğinde de “baskıç” kelimesini unutmuştur. Bazen Arapça ve Farsça kelimelerin yanında

Türkçelerinin de korunduğu görülür. Ancak, “Böyle bir hâl vukuunda da yine müteradif kelimeler vücuda gelmez. Çünkü ya Arapçadan ve Acemceden alınan kelimenin yahut eski Türkçe kelimenin manâsında bir tagayyür husûle gelerek, ikisi arasındaki müteradiflik zâil olur. “. “Siyah” ve “beyaz” kelimeleri alındıktan sonra, “kara” ve “ak” kelimeleri de dilde tutunmuştur. Ama bunlar eş anlamlı kabul edilemez. Çünkü “Halk *siyahla beyazı* maddiyâta, *kara* ile *akı* maneviyâta kullanıyor. Meselâ siyah yüzlü bir adamın alnı ak olabilir, beyaz çehreli bir adamın da yüzü kara çıkabilir.”. Diğer yandan, Türkçede karşılığı zaten bulunmayan kelimeler vardır ve bunların eş anlamlıları yoktur: abdest, namaz, Kuran, cami, ezan gibi.

2. Halk, Arapça, Farsça ve diğer yabancı dillerden aldığı kelimeleri iki şekilde değiştirir:
 - a) Söyleniş bakımından: haste / hasta, هفته / hafta, نردبان / merdiven, چارچûpe / çerçeve, گاوگا / kavga, بکере / makara, زوکاک / sokak, پاره / para.
 - b) Anlam bakımından: haste (Farsça: birisi tarafından yaralanmış) / hasta (Türkçe: mariz karşılığında), şafak (Arapça: Batı ufkunun akşam kızılığ) / şafak (Türkçe: Doğu ufkunun sabah kızılığ), hâce (Farsça: efendi) / hoca (Türkçe: halk bilgini, mektep muallimi), پاره (Farsça: kısım, parça) / para (Türkçe: para) vs.

Z. Gökalp, “...her mananın yalnız bir kelimesi olmalıdır” ilkesiyle halkın eş anlamlılığı kabul etmediğini savunmaktadır. Bununla beraber, halk bunu bilinçli bir şekilde yapmamakta, “arının bal yapması gibi, şuursuz ve selikî” bir şekilde yapmaktadır. Halkın dilinde, “her kelimenin mutlaka diğer kelimelerden ayrı bir manası” bulunmakta ve “idrak sahasına girmiş olan fikrî ve hissî her mananın da mutlaka bir kelimesi” bulunmaktadır.

Hatiboğlu (1970), eş anlamlıları kesin olarak reddetmektedir: “... eş anlamlı sözcüklerin anlamlarının gerçekte eşit olmadığı ve dolayısıyla eş anlamlı sözcüklerin bulunmadığını” savunmaktadır. Hatiboğlu’na göre, anlam eşitliği görecelidir, matematiksel bir eşitlikten bahsedilemez, eş anlamlı sayılan sözcükler her bağlamda birbirinin yerini alamaz ve her yerde eşdeğerli olamaz. Bu tür sözcüklere ek getirildiğinde eşit anlamlı olmadıkları, ortaya çıkmaktadır: “evli / haneli” sözcük çifti için “evli bir kadın” denilebilir ama “haneli bir kadın” aynı anlamı karşılamaz. Aynı şekilde “yüz, surat, çehre, sima” sözcüklerine aynı ek getirilince farklı anlamlar ortaya çıkar: yüz­süz (arsız), suratsız (asık suratlı, abus) gibi.

Hatiboğlu, “...küçük kullanılış farkları, ince ayrıntılar, kalıplaşmalar, bir sözcüğe çeşitli anlam yüklemeye eğiliminin gün geçtikçe artması, anlamların eşitlikten, yakınlıktan uzaklaşmalarına yol açmaktadır.” demektedir.

Tekin (1997:113-122), sözcükler arasındaki anlam ve kullanış farklarına dikkat çekerek bir dilde eş anlamlı kelimelerin olmadığını savunur. Bu görüşünü de şu örneklerle desteklemektedir: kalpsiz / yüreksiz, beyaz peynir / ak peynir, beyaz şarap / siyah şarap. Bu başlıklar altında “gebe / hamile”, “eşek / merkep”, “kalp / yürek”, “ak /

beyaz”, “siyah / kara” sözcükleri arasındaki anlam ve kullanım farklılığına dikkat çekmektedir. Ayrıca eş anlamlılığın oluşum şekillerinden biri sayılan örtmecenin (euphemism) eş anlamlılık oluşturduğunu ancak burada da kullanılış bakımından farklılık olduğunu da eklemektedir. Diğer yandan, öz Türkçecilerin ısrarla kullanım değerini değiştirmek istedikleri sözcüklerin Türkçeye hiçbir yararının olmadığını da vurgulamaktadır.

Duman (2015), eş anlamlılık terimine açıkça karşı çıkmaktadır: “Dilde eş anlamlılık yoktur. Yani birbiri ile tamamıyla aynı anlama gelen iki kelimenin mevcudiyeti dilin varlığına aykırıdır.” (2015:135), “Eş anlamlılıktan kasıt, tam denklik olmalıdır; ‘yakın anlamlılık’ diye bir dilsel olgu varken; yakın anlamlı kelimeleri ‘eş anlamlı’ saymak daha teoride mantıksız olur.” (2015: 14). Her kelimenin kültürel bir birikimi arkasında sürüklediğini söyleyen Duman, kullanım alanlarının, çağrışımlarının ve değerlerinin asla aynı olamayacağını vurgulamaktadır: “Her kelimenin bir ömrü, serüveni ve hafızası vardır. Bu bakımdan eş anlamlılık zaten imkânsızdır.” (2015:23). Burada üzerinde daha sonra da durulacak bir konuya dikkat çeken Duman, kelimelerin taşıdıkları “anlam yükü”nden bahseder. Bu nedenle, “eş anlamlılığı kelime düzeyinde değil anlam düzeyinde” (2015:37) aramak gerekir.

Zülfikar (1990), Ziya Gökalp’in yukarıda değindiğimiz görüşleri üzerinde durmuştur. Zülfikar, “bir kavrama birden çok adın karşılık olarak bulunmasıyla” ilgili örnekleri, iki gruba ayırır:

1. Genel dilde bir kavrama birden çok adın bulunduğu kelimeler,
2. Çeşitli bilim ve sanat kollarında bir kavrama birden çok adın bulunduğu kelimeler.

Zülfikar’a göre bu iki durumun nedeni, Türkçeleştirme çabalarıdır. Bir süre için karışıklık yaratan bu tür kelimeler, zamanla birinin ağır basmasıyla sorun olmaktan çıkar.

Üçok (2004: 96), anlamdaş olarak adlandırdığı bu konuyu “dış şekilleri ayrı olduğu halde, manaları aşağı yukarı birbirine uyan kelimeler” şeklinde tanımlamaktadır. Ancak Üçok’a göre, bu kelimeler hiçbir zaman birbirlerinin yerini tamamen tutamazlar. Bundan hareketle “at” ve “beygir” sözcüklerini örnek vermekte ve bunların “kavram bakımından zihnimizde bir ve aynı hayvan cinsini canlandırır; ama ikisinin arasında çok ince farklar” olduğundan söz etmektedir. Üçok, bir sözcüğün adlandırılmasının “mevcut mefhum değerlere bağlı” olduğunu vurgular. Üçok’a göre sinonimler, “Bir milletin fikir hayatının hangi istikamete doğru yöneltilmiş olduğunu gösterir.” Çünkü zihnin işi benzer şeylerin aralarındaki farkı bulup çıkarmaktır; yani mevcut olan sinonimlerden hangisinin nerede kullanılacağını, zihnimiz ayırt eder”.

Eliaçık (2000), terim adlandırması üzerinde durmuş ve “yakın anlamlı” teriminin “eş anlamlı” teriminden daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Yakın anlamlı olarak ifade edilen sözcükler arasında kullanım farklılıklarına dikkat çeken Eliaçık, Osmanlı belgelerindeki yakın anlamlı ifadelerden örneklerle konuya değinmektedir. Yakın anlamlı ifadelerin dönemin dil özelliğinden kaynaklandığını ve yakın anlamlılığın secili anlatımın en önemli unsurlarından biri olduğu üzerinde durmaktadır.

Altun (2004:118-119), gerçekte eş anlamlılığın olmadığı görüşü üzerinde durmuştur. İnceleme metnindeki eş anlamlı sözcükleri, aruz vezninin zorlayıcı koşullarına bağlasa da kültürel eğilimlerin ve etkilenmelerin daha öncelikli olduğunu düşünmektedir. Çalışmasında verdiği bazı örnekler: yıldız / necm / sitâre, ay / kamer / mâh, güneş / sems / mihr vs.

Sulak (2010), “Anlamdaş Kelimelerde Anlam ve Kullanış Farklılıkları” adlı yüksek lisans tezinde “anlamdaş” olarak kabul edilen sözcüklerin aslında aralarında anlam ve kullanım bakımından farklılıklar olduğunu, bunun Türkçe öğretimi için önemli bir konu olduğunu ve bu konu hakkında Türkçe öğreticilerinin bilinçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Tezinde “birbirinin anlamını tam olarak karşılayan anlamdaş kelime olmadığını” ve bunun mantık açısından da sorun olduğunu dile getirmektedir.

Ayaz (2011), “Eş Anlamlılığın Bilimsel Temelleri ve Türkiye Türkçesi İle Azerbaycan Türkçesindeki Eş Anlamlıların Karşılaştırılması” adını taşıyan yüksek lisans tezinde eş anlamlılığı “...sesleri aynı; fakat anlamları aynı ya da birbirine çok yakın” olan sözcükler için kullanılabileceğini, bir dilde aynı kavramı karşılayan iki sözcüğün bulunamayacağını, bulunsa dahi ya sözcüklerden biri yabancı kökenli ya da sözcüklerin anlamları arasında ince bir ayrım olduğunu söylemektedir. Ayaz, eş anlamlılığı anlam ve köken bakımından sınıflandırmıştır. Anlam bakımından: bütüncül eş anlamlılık ve bağlamsal eş anlamlılık; köken bakımından: her ögesi Türkçe olan eş anlamlı sözcükler ve Türkçesi ile beraber yabancı öğeleri de taşıyan eş anlamlı sözcükler.

Erdem (2004:147-162), eş anlamlılığın yakın anlamlılık olduğunu belirterek bu durumun “bir dil içerisinde cereyan eden ve bir süreç gerektiren” bir olay olduğunu vurgulamaktadır. Oğuz grubu Türk lehçelerinde (Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi) eş anlamlılığın durumuna örneklerle değinmiştir. Erdem, eş anlamlılığı şu türlere ayırmıştır: Bütüncül eş anlamlılık, tam eş anlamlılık. Erdem, dilin kendi sözcükleri arasında bir eş anlamlılık durumundan ziyade lehçeleri arasında bir eş anlamlılıktan bahseder.

Bu araştırmaların, bazıları dışta tutulursa, ortak bazı tartışma noktaları bulunmaktadır: Anlamsal farklılık, bağlam, yer değiştirilebilirlik, sözlüksel değer. O halde, “eş anlamlılığı belirlemede ölçütler, neye göre ve nasıl belirleniyor? Anlam ortaklığında sözcüklerin sözlüksel tanımları yeterli midir? Eş anlamlılık, dilin kendi sözcükleri arasında mı belirlenmelidir? Alıntılanan sözcükler dilin ögesi değil midir? Konuşma dili ve dil konuşurunun eş anlamlılıkta yeri nedir? Artsüremli ve eşsüremli incelemelerde eş anlamlılığın farkları nelerdir?” gibi pek çok soru ortaya çıkmaktadır. Bu ve bunun gibi sorulara kesin bir cevap bulmak oldukça zordur.

Yukarıda verilen görüş ve yaklaşımlar göz önünde bulundurularak şu yorumlar yapılabilir:

Anlam farklılığı, eş anlamsızlığın en büyük kanıtı olarak görülür. Eş anlamlı diye düşünülen kelimeler arasında fark olmadığı gerçeği yanıltıcıdır ve araştırmalarda karışıklığa sebep olmaktadır. Ziya Gökalp, Talat Tekin, Vecihe Hatiboğlu ve diğer bazı araştırmacıların üzerinde durdukları konu da budur.

Yer değiştirilebilirlik ilkesi, eş anlamlılık için ölçüt olarak benimsenmiştir. Ancak bu durumun geçerli bir ölçüt olabilmesi için, sözcüklerin olası bütün bağlamlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bir tek sözcük için bile olası bütün bağlamları belirlemek oldukça güçtür. Chomsky'nin dil yetisi (Toklu 2015:110) adını verdiği "sınırlı sayıda araçtan sınırsız sayıda tümce üretebilme" görüşüne göre de, yer değiştirilebilirlik, hiçbir zaman kesinlik veremeyecektir.

Sözcükler, az ya da çok birbirine yakın olabilir. Bu durum, bir ölçekle belirlenemez. Dilsel öğeler, sayısal ifadeler gibi bir matematik formülüne uymazlar. Anlam gibi soyut bir yönleri vardır. Doğru, "anlam" için "soyut bir olgu olması, çoğu zaman belirsiz ve değişken olması nedeniyle somut ve açık bir tanımının yapılması, oldukça güç olan bir kavram" (2013:1185) şeklinde açıklanmaktadır. Anlamın soyut yönü, "eş anlamlılık" olarak nitelenen olgunun tespitinin göreceli olabileceğini de akla getirmektedir.

Tam eş anlamlılık ve yakın eş anlamlılık terimleri, sorunlu terimlerdir. Sözcükler hem eş hem yakın anlamlı olamaz ya da tam ve eşlik arasına bir fark konulamaz. Aynı şey bütüncül terimi için de geçerlidir. Çeviri sorunu olarak değerlendirilebilecek bu sorun karışıklığa ve bulanıklığa neden olmaktadır.

Sözcüklerin köken dilleri, yakın anlamlılık konusunda hep sorun olmuştur. Alıntı ve yerel sözcükler arasında eş anlamlılığın bulunup bulunmadığı konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Ziya Gökalp ve Talat Tekin, bu konuya yeterince açıklık getirmişlerdir. İki araştırmacı da birbirinin aksi olan durumlarda aynı görüşü paylaşmaktadır. Ziya Gökalp'in havas diye nitelendirdiği kesim ile Tekin'in "öz Türkçeciler" olarak nitelediği kesim birbirinin aksi yönde görüştür. Ayrıntıları yukarıda verilen bilgilerin tekrarına düşmeden, dil alıntı kelimeleri "manen" ve "lafzen" değiştirir, yani "temsil" eder (Ziya Gökalp 2017:128, Tekin 1997).

Özetle, yabancı karşılık olma diye bir durumdan bahsedilemez. Bugün, kullanımda olan "direkt" kelimesi İngilizce telaffuz edilmemektedir ya da "bazen" kelimesi Arapçadaki gibi ayın ve dad sesleri ile telaffuz edilmemektedir (Ziya Gökalp'in "lafzen" tahrif konusuna bakınız). Dile eklenen alıntı sözcük, anlam bakımından ise yerel karşılığını öldürmese bile onunla aynı anlamda kullanılmaz (Tekin'in gebe-hamile, eşek-merkep sözcük çiftleri üzerine yaptığı açıklamalara bakınız). Dilin yerel kelimeleri ile alıntı kelimeleri arasında eş anlamlılık durumunun varlığı ya da yabancı karşılık olması diye bir durumdan bahsedilemez. Diğer yandan, Palmer (1981), bir sözcüğün yabancı (foreign) ve yerli (native) olmalarına bakılmaksızın dilin bir parçası olduklarını söyler. Sözcüklerin yabancı ve yerli diye nitelenmesini yanıltıcı bulur. Çünkü yerli olarak nitelendirilen kelimeler, uzak bir geçmişte farklı bir dilden alıntılanmış olabilir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bu konuda yapılacak incelemelerde eşdeğerlilikten uzak ve sadece yapısal bir ayrıma gidilmesi gerekir.

Öz Türkçecilik taraftarlarının ısrarla "yabancı" olarak niteledikleri sözcükleri dilden atma, dili izole etme çabaları bulunmaktadır. Kimse bugün marketten "ak peynir" almaz, tıpkı kimsenin "alının beyazıyla" bir işin içinden çıkmadığı gibi. Bu gereksiz ve yararsız bir çabadır. Dilin zenginliği bununla kıyaslanamaz. Ziya Gökalp'in görüşlerini hatırlayarak, "Dile tutunan her sözcük, artık o dilin kendisine aittir." yorumu yapılabilir.

Çok anlamlılık, “Bağlam adı verilen sözcükler arası ilişkiden doğar.” (Karadüz 2009:642). Sözcüklerde tarihi süreç içinde ve anlam değişimleri ile meydana gelen anlam çokluğu, onları anlamca yakınlılaştırırsa da eş anlamlı yapmaz. Sözcüklerin temel ve yan anlamları, bağlam içindeki kullanımları göz önünde bulundurulmalıdır.

Tek bir anlam ya da anlamların çoğunda bulunan sözcükler, eş anlamlı olamazlar. Onlar ancak yakın anlamlıdır. Lyons’un, Cruse’un ve diğerlerinin “Tam, tam ve bütüncül, mutlak olarak adlandırdıkları eş anlamlılık türünün bir dilde mümkün olmadığı” görüşü yaygındır. Bu durum, sadece teorik olarak vardır. Çünkü dil “Kendini tekrar edecek kadar daralmaz; insanlar onu sınırlandırır.” (Duman 2015:140).

Sözcüklerin temel ve yan anlamları, bir kenara bırakılıp deyim ve mecazlardaki durumlarına bakıldığında sözcüklerin eş anlamlı olamayacağı görülebilir: Kafa tutmak, kafa yormak, kafaya almak vs. deyimlerindeki mecazlaşmalar, ona eş anlamlı tutulan “baş” sözcüğü ile arasındaki farklılıkları kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı şey “baş” için de geçerlidir: Bir yola baş koymak, baştan çıkarmak, baş etmek vs.

Benzetme ve metaforlar, sözcüklerin anlamlarını farklılaştırmaktadır. Bu durum, sözcüklerin sözlük anlamlarından uzak anlamlar ifade etmelerine neden olmaktadır. Böylece sözcükler, yeni anlam yükleri edinmiş olur ve bu yeni anlamlar, konuşura, yazara özgü olur. Yani anlam, dil konuşurunun duygu ve düşüncelerine bağlı olarak değişebilmektedir.

Her sözcük, arkasındaki kültürel birikimi de beraberinde getirir. Sözcüklerin anlam yükleri vardır. Bu anlam yükleri, onları farklılaştırır. Sözcükler “...Mıknatıslar yahut süngerler gibidir. Kimi anlam, ifade yahut kalıplar, yükünü üzerinde taşır; kimi kelimeler de sindirmiş, özümsemiştir de bambaşka bir cümlede bu yük ortaya çıkarır.” (Duman 2015:142).

Dilin ölü kelimeleri ile yaşayan kelimeleri arasında eş anlamlılık durumu diye bir durum, söz konusu olamaz. Nitekim böyle olmasın diye sözcük ölümü gerçekleşir. Artsüremli “eş anlamlılık” çalışmaları, bu bakımdan objektif olmadığı gibi, dile bir katkı da sağlamamaktadır.

Yakın anlamlılık konusunda artsüremli yapılan çalışmalar, dile yaklaşım konusunda yeterince objektiflik sağlamaz. Bu nedenle, yakın anlamlılık ile ilgili incelemelerde her dönemi kendi içinde değerlendirmek, daha objektif sonuçlar verecektir.

Bazı araştırmacılar, eş anlamlılığın lehçe ve ağızlarla yapılan karşılaştırmalarda görüldüğü üzerinde dururlar. Ancak diller arası bir kıyaslama bile, eş anlamlılığı ortaya koymazken; bu tür karşılaştırmalı incelemeler de eş anlamlılığın olduğunu kanıtlamaz. Her dilin, her lehçenin ve her ağzın konuşurlarının farklı coğrafyaları ve kültür yapıları bulunmaktadır. İzmir’in gevreği İstanbul’un simidi eş anlamlı değildir.

Günümüzde konuşuru olmayan dil ürünleri, sözcüklerin ancak sınırlı anlamlarını gösterebilir. Bu dil ürünleri, nicelik bakımından az ya da çok, ne kadar dil malzemesi sunarsa sunsun, sınırlıdır. Buna göre, konuşma dilini tespit etmemizin olanaksız olduğu dönemlerin dilleri hakkında yapılan araştırmalar, hep bir noktada eksik kalacaktır. Bu, elbette anlam çalışmalarının yetersiz veya gereksiz olduğu anlamına gelmez. Ancak

sınırlı sayıda tanığı tespit edilen kelimeler arasında eş anlamlılık durumundan bahsederken, dikkatli olmak gerekir.

Sözlük değeri, yakın anlamlılığın eşsüremli çalışmaları için sağlıklı bir yöntem olmasa da “bilimsellik” adına en doğru bulunan yoldur. Quine’in tanım ile ilgili sözlük eleştirilerini hatırlarsak, “Sözcüklerin anlamı, kullanımla ortaya çıkar.” ifadesini de ekleyerek, sözlüklerin eş anlamlılığı belirlemede bir kıstas olmadığı açıktır. Sözlükler, eş anlamlılık yanılığının oluşmasının en büyük nedenidir. Bütün sözcüklerin de somut delilleri olmadığına göre bir sözcüğün tanımlanabilmesi için yakın anlamlılığa ihtiyaç vardır. Bu tanımlama sözcükleri eş anlamlı yapmaz.

Sözcüklerin sözlük karşılıklarına göre sözcükler arasında belirlenen eş anlamlılık hususunda bir diğer problem ise, tanım ve açıklamaların yarattığı karışıklıktır. Örneğin; “dest-el” sözcükleri eş anlamlı olarak nitelendirilir. Ancak “dest” sözcüğü, Kubbealtı Sözlüğü’nde sadece “el” sözlük karşılığı bulunurken; “el” sözcüğü, adı geçen sözlükte “1. Kolun, bilek mafsalsından îtibâren avuç ve parmakları içine alan ve iş görmeye, tutmaya yarayan kısmı, 2. Bâzi nesne ve âletlerin tutmaya yarayan kısmı, 3. İyelik ekleriyle kullanıldığında sâhiplik, mülkiyet ifâde eder. 4. Bâzi söyleyişlerde teşmil yoluyla işi yapanın veya o işin yapılmasına tesir eden kimsenin yerini tutar. (Bu anlamda iyelik ekleriyle kullanılır). 5. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Güç, kudret, tasarruf, tesir, 6. Defa, kez, kere, 7. İskambil oyununda kâğıt atma sırası, 8. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Bu organla yapılan, işletilen, kullanılan...” şeklinde 8 farklı anlamı bulunmaktadır. Bu durumda “dest” sözcüğü “el” sözcüğünün bütün anlamlarını karşılamakta mıdır? Yoksa 8 anlamın içinde bir ya da birkaç tanesini mi karşılamaktadır? Bu iki sözcük arasında, sözlük karşılığı bakımından bir belirsizlik bulunmaktadır. Sözlükler, tanımlayıcı niteliktedir ve madde başlarının karşılığı olarak verilen anlamlar, sözcüklerin “özdeş” anlamları değildir. Tanımlayıcı, bir sözcük veya sözcük üstü bir yapı olabilir. Her iki durumda da bu karşılıklar, sözcüğü sadece tanımlamak içindir. “El” sözcüğünün “Kolun, bilek mafsalsından îtibâren avuç ve parmakları içine alan ve iş görmeye, tutmaya yarayan kısmı” şeklindeki tanımı, sözcüğün bir tarifidir; sözcüğün kendisi değildir.

Dil, yaşayan bir organizmadır. Dilin en önemli anlam taşıyıcıları da dilin konuşurlarıdır. Dolayısıyla anlam, dil konuşurunun seçme eksenindedir. Chomsky ile beraber “dilbilimin inceleme alanına, o zamana kadar pek dikkate alınmayan bir etkenin, dil kullanıcısı olan insanın” (Toklu 2015:111) girmesi, önemli bir gelişmedir. Dilin konuşuru, dilin toplumsal anlamını doğurur. Kıran, anlamın iki yönünden bahseder: “1. Dili kullananların göreceli olarak istikrarlı bir bilgisi olduğu, 2. Sözcüklerin tanımlar yardımıyla betimlendiği bir anlam ve kullarıdaki anlam (anlamlandırma)” (2014:724). Kullanımdaki anlam için “...ne kadar benzer olursa olsun, konuşan özne için bir anlam, alıcı özne için başka bir anlam olduğunu ayırt etmek gerekir. Bu bağlamda anlamın toplumsal boyutunu da unutmamak gerekir.” (2014:725) şeklinde açıklamalar yapılmaktadır. Dil konuşuru, anlamı doğrudan etkilemektedir. Ancak, dil konuşurunun dil çalışmalarına yeterince dâhil edilmediği söylenebilir. Sözlükler ve yazılı eserler, sınırlı bir anlam taşıyıcılığı görevi üstlenirler.

“Her dilde, her sözcüğün anlam bakımından ayrı bir özelliği, adeta ayrı bir kişiliği vardır. Bir sözcüğün anlamı, tam olarak, bir başka sözcükle her durumda karşılanamaz. Mutlaka bir yerde anlam ayrılığı belirir.” (Hatiboğlu 1970:10). Bu yüzden sözcükler arasında, aynı anlamlılıktan ziyade anlam ortaklığından bahsedilebilir.

Anlam yakınlığı, dildeki her anlamlı birim arasında görülebilen bir anlambilim durumudur. Sadece sözcüklerle sınırlandırılmaz. Bunun sebebi, “Anlamın sözcüklerle sınırlanmış olmayıp; sözcük düzeyinin altında da, üstünde de var olmasıdır.” (Ullmann 1978: 355). Sözcük altı düzeyde bağımlı yapılk denen dil öğeleri ile sözcük üstü düzeyde sözcük öbeği, tümcecik, tümce ve daha büyük söz birimleri, anlamın belirleyicileridir (Ullmann, 1978: 355). Anlamı oluşturan her öge, anlamın bir parçasıdır. Anlam, sadece sözcükte var olan bir durum değildir. Bununla beraber sözcükler, sözcük üstü ve sözcük altı ifadeleri doğrudan etkilemektedir. Bir başka deyişle sözcükler, anlamın taşıyıcılarıdır.

Sonuç

Eş zamanlı olarak bir dilde aynı ifade için iki veya daha fazla farklı formun olması, dilin doğasına aykırıdır. Dil, aynı anlamı farklı formlarda üretecek kadar kendini daraltan bir yapıya sahip değildir. Aynı gibi görünen dilsel formlar arasında kullanımla ortaya çıkan anlam farklılıkları vardır. Anlam farklılıkları, dilin kullanıcılarına, onun duygu durumuna, dilin kullanım alanına göre değişebilmektedir. Bu nedenle anlamı belirleyen en önemli unsur, dilin konusurudur.

Sözcüklerin anlamı, onların kullanımına bağlıdır. Sözcükler arasındaki anlam bağı, onların sözlük anlamları değil, kullanımları belirler. Bu nedenle sözcüklerin anlam yakınlığının belirlenmesinde en önemli ölçüt, bağlamdır. Bağlam esaslı yakın anlamlılık incelemelerinde sözcükler arasındaki anlam ayrımları da, ortaya çıkmaktadır.

Sözcükler arasında “eş, eşit, özdeş, aynı” olma durumu, anlam bakımından mümkün değildir. Her sözcüğün kendi anlam evreni vardır. Bu evren, kullanımla oluşur. Sözcüğün anlam evreni onun geçmişidir. Bu geçmiş, sözcüğün anlam yükünü oluşturur ve her farklı bağlamda sözcüğün geçmişinin izleri, ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle sözcükler, anlamca birbirinin benzeri olabilir; ama aynıysa olamaz. Yani sözcükler, ancak yakın anlamlı olabilir.

Dilin sözcükleri arasında yapılan yerli ve yabancı ayrımı, sözcüklerin anlam ilişkilerini etkilemez. Dile giren ve yerleşen her sözcük, dile aittir. Alıntı sözcüklerin dilin yerli sözcükleri ile aynı anlamı taşıması, mümkün değildir. Her sözcüğün bir geçmişi, yani anlam yükü vardır. Deyimler, bu geçmişin en önemli taşıyıcılarıdır.

Yazı dili sözcükler arasındaki anlam ilgisi, benzetme ve metaforlar yardımıyla değişebilir. Birbiri ile sözlük karşılığı bakımından hiç ilgisi olmayan sözcüklerin anlamca yakınlaştığı bir dilde, sözcüklerin anlam sınırları ortadan kalkmaz.

Kaynakça

- AHANOV, Kaken (2013), *Dil Biliminin Esasları* (Aktaran: Murat Ceritoğlu), Ankara: TDK.
- AKSAN, Doğan (1975), “Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlılardan Yararlanma”, *1. Türk Dili Bilimsel Kurultayında Okunan Bildiri 1972*, 531-542.
- AKSAN, Doğan (2006), *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayın Evi.
- AKSAN, Doğan (2015), *Türkçenin Sözcüğü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ALTUN, Mustafa (2004), “Eski Metinlerde Bir Semantik İnceleme Örneği: Hikmet-nâme”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, s.113-126.
- ATMACA, Emine (2011), *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları* (doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- AYAZ, Eyüp S. (2011), *Eş Anlamlılığın Bilimsel Temelleri ve Türkiye Türkçesi İle Azerbaycan Türkçesindeki Eş Anlamlıların Karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi), Kafkas Üniversitesi, Kars.
- AYVERDİ, İlhan (2005), *Kubbealtı Lugati (Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BLOOMFIELD, Leonard (1933), *Language*, Newyork: Holt.
- Büyük Türkçe Sözlük (20 Mayıs 2018), Aşağıdaki adresten 20 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır:
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b4395dac312a7.42378100.
- CRUSE, D. Alan (1989), *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- CRUSE, D. Alan (2000), *Meaning in Language (An Introduction to Semantics and Pragmatics)*, New York: Oxford University Press.
- CRUSE, D. Alan (2006), *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- DEMİREZEN, Mehmet (1991), “Türkçe’ye İngilizce’den Geçen Sözcükler ve Eşanlamlılık”, *Dilbilim Araştırmaları, Ankara, Hitit Yayınları*, s.133-136.

- DİLAÇAR, Agop (1957), "Terim Nedir?", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Ocak, C. VI, S. 64, s. 207-210.*
- DOĞAN, Nuh (2011), "Türkiye Türkçesi Fiillerinde Eş Anlamlılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt: 4, sayı: 19, s. 78-88.*
- DOĞRU, Fatih (2013), Kâmûs-i Türkî'den Türkçe Sözlük'e Anlam Değişmeleri-Eylemler, *Turkish Studies, vol. 8/9 summer 2013, 1183-1222.*
- DUMAN, M. Akif (2015), *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- ELBAGHDADI, Zeki A. (2012), "Eşanlamlılık Olgusu ve Eşanlamlı Kelimelerin Arapça Öğretimindeki Yeri", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:19, s. 143-174.*
- ELİAÇIK, Muhittin (2000), "Osmanlı Belgelerinde Yakın Anlamlı (Sinonim) Kelimeler", *Türk Dili, sayı:584, s.178-201.*
- ERDEM, Melek (2004), "Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Eş Anlamlılık (Synonymy)", *Zeynep Korkmaz Armağanı, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.147-162.*
- ERSOYLU, Halil (1999), "Eş Anlamlılık mı, Yabancı Kaynaklı Karşılık Oluş mu?", *TDED, Mart 2001, C: 2001/1, S: 591, s. 250-266.*
- EZİLER KIRAN, Ayşe (2011), "Dilbilim, Anlambilim, Edimbilim", *Turkish Studies, vol. 9/6 spring 2014, 719-729.*
- GUIRAUD, Pierre (1999), *Anlambilim* (Çev: Berke Vardar), İstanbul: Multilingual.
- GÜNAY, V. Doğan (2018), *Sözcükbilime Giriş*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- HARRİS, Roy (1973), *Synonymy And Linguistic Analysis*, Oxford: Basil Blackwell.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1970), "Eşanlamlı Sözcükler Var mıdır?", *Türk Dili, Sayı: 29.*
- İMER, Kâmile, KOCAMAN, Ahmet, ÖZSOY, A. Sumru (2011), *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- KARADÜZ, Adnan (2009), "Sözlük, Sözlük Anlamı ve Öğrenme Üzerine", *Turkish Studies, vol. 4/4 summer 2009, 636-649.*
- KILIÇ, Veysel (2009), *Anlambilime Giriş Temel Kavramlar*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- KIRAN, Zeynel, KIRAN (EZİLER), Ayşe (2010), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KORKMAZ, Zeynep (2010), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- LEECH, Geoffrey (1981), *Semantics (The Study of Meaning)*, Harmondsworth: Penguin Books.
- LYONS, John (1983), *Kuramsal Dilbilime Giriş* (Çev: Ahmet Kocaman), Ankara: Olgaç Basımevi.
- MURPHY, M. Lynne (2003), *Semantic Relations and the Lexicon*, Cambridge: Cambridge University Press.

- ÖZDEN, Halil İbrahim (2014), "Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılık ve Örtmece (Tabu) Kelimelerinin Eş Anlamlılık İçindeki Yeri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (Özel Sayı I), S. 160-165.
- PALMER, Frank Robert (1981), *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, Frank Robert (2001), *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi* (Çev: Ramazan Ertürk), Ankara: Kitâbiyât.
- PİLTEN, Şahru (2008), *Türkçede Eş Anlamlılık* (Doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- QUINE, W. V. O. (1951), "Two Dogmas of Empiricism", *The Philosophical Review* 60, 20-43.
- RİFAT, Mehmet; RİFAT, Sema; KOŞ, Ayşenaz; TEKGÜL, Duygu (2010), *Göstergebilim Dilbilim ve Çeviribilim Terimleri Sözlüğü (Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe, İtalyanca-Türkçe)*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- SARI, Mustafa (2011), "Türkiye Türkçesinde Eş Anlamlılık İle İlgili Bazı Sorunlar", *Turkish Studies*, vol. 6/1 winter 2011, 523-528.
- SARI, Mustafa (2012), "Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve 'Sayru-Sökel' Sözlere", *Turkish Studies*, vol. 7/3 summer 2012, 2219-2229.
- SULAK, Sevda G. (2010), *Anlamdaş Kelimelerde Anlam ve Kullanış Farklılıkları (Yüksek lisans tezi)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- TAMBA-MECZ, İréne (1998), *Anlambilim* (Çev: Necmettin Sevil), İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEKİN, Talat (1997), *Türkoloji Eleştirileri*, Ankara: Simurg.
- TOKLU, M. Osman (2015), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, Ankara: TDK.
- UÇAR, İlhan (2011), "'Baş, Kafa, Ser' Kelimelerinin Eş Anlamlılığı ve 'Baş' Kelimesine Divanü Lugati't-Türk Merkezli Bir Yaklaşım", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 4, sayı: 17, s. 186-203.
- ULLMANN, Stephen (1959), *The Principle of Semantics*, London: Oxford Basil Blackwell.
- ULLMANN, Stephen (1972), *Semantics (An Introduction to the Science of Meaning)*, Oxford: Basil Blackwell.
- ULLMANN, Stephen (1978), "Anlabilimi" (Çev. Ahmet Kocaman), *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Dil Yazıları Özel Sayısı*, C: XXXVIII: 355-363.
- ÜÇÖK, Necip (2004), *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, İstanbul: Multilingual.
- VARDAR, Berke (2007), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.
- Ziya Gökalp (2017), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Ötüken.

ZÜLFİKAR, Hamza (1990), "Eş Anlamlılık ve Ziya Gökalp'in Eş Anlamlılık İle İlgili Düşünceleri", *Türk Dili*, 1990/II, s.463.